

Tara Gundersen Heimen

Riksdagsbrannens betydning for nazipartiets maktovertakelse

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Maria Fritsche

August 2022

Tara Gundersen Heimen

Riksdagsbrannens betydning for nazipartiets maktovertakelse

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Maria Fritsche

August 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Det humanistiske fakultet

Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne oppgaven undersøker hvordan nazipartiet (NSDAP) brukte riksdagsbrannen til sin fordel på veien deres mot den fullstendige maktovertakelsen av Tyskland i 1933. Flere historikere hevder at Riksdagsbrannen satte fart på nazipartiets vei mot makten og noen mener også at brannen viste seg å bli den avgjørende hendelsen for partiets maktovertakelse.

Oppgaven har tolket relevant litteratur for å svare problemstillingen og forskningsspørsmålene. Ved å ta i bruk sekundærlitteratur fra historikere, men også primærlitteratur, har oppgaven studert viktige hendelser i sammenheng med riksdagsbrannen, som var med på å konsolidere NSDAPs makt. De viktigste kildene har vært de som tar for seg hendelsesforløpet etter brannen, der hvor historikere, men også kommunister har ytret sine standpunkt og deres syn på nazipartiets handlinger mot riksdagsvalget. Gjennom arbeidet med kildene, har oppgaven funnet ut at partiet brukte riksdagsbrannen som et hjelpemiddel for å ta til seg makten i Tyskland. Brannen fikk en viktig rolle i ødeleggelsen av Det kommunistiske partiet og svekkelsen av sosial demokratene, som på den tiden ble ansett som NSDAPs største motstandere mot riksdagsvalget. Brannen styrket partiets makt, ved å angripe kommunister og sosial demokrater. Dette påvirket hvordan riksdagsvalget endte og viser betydningen riksdagsbrannen fikk for nazipartiets maktovertakelse.

Ved å analysere kildene har oppgaven kommet fram til at nazipartiet hadde en økende maktposisjon i Tyskland i tiden etter at brannen ble påtatt. Riksdagsbrannen viste seg å gagne nazipartiet i stor grad og kan på flere måter bli sett på som avgjørende for veien deres mot maktovertakelsen av Tyskland. Årsaken til dette er at riksdagsbrannen styrket NSDAPs posisjon i Tyskland, ved å eliminere deres motstandere mot valget.

Abstract

This thesis examines how the Nazi party (NSDAP) used the parliamentary fire for their advantage, on their way to the complete takeover of Germany in 1933. Several historians claims that the Reichstag fire accelerated the Nazi party's process against power and some also means that the fire proved to be the decisive event for their seizure of power.

The thesis has interpreted a large amount of literature to answer the issue and the research questions. By making use of the relevant secondary literature from historians, but also

primary literature, the thesis had studied important events surrounding the Reichstag fire which consolidated NSDAP's power. The most important sources have been those who deal with the course of events after the fire, where historians but also communists have expressed their views on the Nazi party's actions towards the Reichstag election. Through working with the sources, the thesis has found that the party used the Reichstag fire as a aid to seize power in Germany. The fire played an important role in destroying the Communist Party and the weakening of the social democrats, which at that time was considered as NSDAPs biggest opponent towards the parliamentary election. The fire helped strengthen the party's power, by attacking the communists and the social democrats. This influenced how the parliamentary election ended and shows the importance the Reichstag fire had for the Nazi party's seizure of power.

By analyzing the sources used in the assignment, the thesis has come to the conclusion that the Nazi party got an increasing position of power in Germany, because of the Reichstag fire. The outcome of the Reichstag fire proved to benefit the Nazi party to a great extent and can in many ways be seen as crucial for their path towards the takeover of Germany. The reason for this, is because the Reichstag fire strengthened the NSDAP's position in Germany, by eliminating their opponents towards the election.

Forord

Denne bacheloroppgaven er skrevet ved det humanistiske fakultet ved Norges naturvitenskapelige universitet. Oppgaven er et resultat av det treårige bachelorprogrammet i historie.

Bacheloroppgaven er et produkt av mange måneders arbeid. Det har vært en lang og tidkrevende prosess, men jeg har tatt med meg mye lærdom på veien. Oppgavens tema ble valgt på bakgrunn av en høy interesse for forskning på nazistenes vei mot makten i Tyskland. Selv om interessen rundt oppgavens tema var stor, må jeg innrømme at jeg måtte ta til meg mye mer kunnskap for å få til det endelige produktet.

Jeg vil benytte muligheten til å takke min veileder Maria Fritsche for råd gjennom skriveprosessen og for videreføring av kunnskap om oppgavens tema.

Trondheim, august 2022

Innhold

1.0: INNLEDNING.....	1
1.1 PROBLEMSTILLING OG FORSKNINGSSPØRSMÅL.....	2
1.2 AVGRENSNING.....	2
1.3 METODE OG LITTERATUR.....	3
1.4 TIDLIGERE FORSKNING.....	6
2.0: HISTORIOGRAFI.....	10
2.1 WEIMAR-REPubLIKKENS SVEKKELSE.....	10
2.2 DEPRESJONEN ETTER 1. VERDENSKRIG.....	11
2.3 NSDAP.....	12
2.4 VALGRESULTATER FOR NSDAP.....	14
3.0: RIKSDAGSBRANNEN.....	16
3.1 KONSPIRASJONSTEORIER.....	18
3.2 RIKSDAGSBRANNFORORDNINGEN.....	21
3.3 RIKSDAGSVALGET 5. MARS.....	23
4.0: DRØFTING OG KONKLUSJON.....	26
4.1 DRØFTING.....	28
4.2 FORSKNINGSSPØRSMÅL.....	28
4.3 KONKLUSJON.....	29
LITTERATURLISTE.....	31

Kap. 1.0 Innledning

Riksdagsbrannen, på tysk kalt *Reichstagsbrand*, var brannen som ødela den tyske riksdagsbygningen natten mellom 27 og 28. februar 1933.¹ Riksdagsbrannen er en hendelse i tysk historie, som fanger opp noen av de mest sentrale aspektene ved nazipartiets maktovertakelse i Tyskland. Nazipartiet hevdet at brannen var et verk av *Kommunistische Partei Deutschlands*, som var Tysklands kommunistiske Parti, kalt KPD.² Av den grunn jobbet de iherdig med å bevise denne teorien etter brannstiftelsen. Riksdagsbrannen blir av mange sett på som et vendepunkt for nazipartiets maktovertakelsen, som på flere måter representerer avviklingen av demokratiet som tidligere fulgte med Weimar-republikken.

Riksdagsvalget 5. mars var et valg som la grunnlaget for total makt for nazipartiet og det var begynnelsen på slutten for alle andre partier enn NSDAP i Tyskland.³ Oppgaven ønsker derfor å fremheve hendelsene rundt riksdagsbrannen, for å se hvilke forandringer hendelsene eventuelt hadde for NSDAPs vei fram mot riksdagsvalget 5. mars 1933. Oppgaven vil ta for seg riksdagsbrannens politiske implikasjon og knytte brannen opp som et verktøy for nazipartiets maktovertakelse i riksdagsvalget. Oppgaven vil også utforske hvorvidt brannen var den utløsende faktoren for maktovertakelsen, i tillegg til å diskutere hvilke faktorer i sammenheng med riksdagsbrannen som potensielt kunne vært med på å styrke nazipartiets oppslutning mot valget. Det finnes ulike teorier hos historikere om hvem som faktisk tente riksdagsbygningen, og disse teoriene vil også diskuteres, for å se på hvordan nazipartiet potensielt brukte dem for å tilegne seg makt. Besvarelsen vil også ta for seg bakgrunnen for nazipartiets vei mot makten i Tyskland og den historiske konteksten bak.

Historikeren Ian Kershaw mente at valget utløste det virkelige «grepet om makten» for nazipartiet, siden valget var årsaken til hvordan Hitler i realiteten tilegnet seg diktatorisk makt.⁴ Av den grunn vil oppgaven se på hvordan riksdagsbrannen var med på å hjelpe NSDAP mot valget. Ved å analysere ettervirkninger og hendelser oppstått etter riksdagsbrannen, vil man kunne se hvordan brannen kunne hatt innvirkning på nazipartiets endelige maktovertakelse.

---

¹ Fischer, 1950, s. 7

² Dimitrov, 1972, s. 19

³ Kershaw, 2008, s. 307

⁴ Kershaw, 2008, s. 303

Det eksisterer en god del forskning på hvordan nazipartiet kom til makten i Tyskland og hvilke faktorer som bidro til å styrke makten deres. Dog er det mindre forskning på hvilken rolle selve riksdagsbrannen hadde for Riksdagsvalget og nazipartiets konsoliderende makt. Det eksisterer også mindre studier på om brannen faktisk hadde en utløsende faktor for nazipartiets endelige maktovertakelse. Derfor er målet med oppgaven å analysere dette grundigere, ved å se på hvordan utviklingen var etter at riksdagsbygningen ble tent på. Oppgaven vil inneholde en grundig analysering av hendelser forårsaket av riksdagsbrannen, for å få en tydelig oversikt som kan svare på problemstillingen og forskningsspørsmålene.

1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål

Undersøkelsen av Riksdagsbrannens rolle i sammenheng med NSDAPs maktovertakelse, gir grunnlaget for å si noe om hvorvidt brannen kunne åpnet opp nye veier for nazipartiets makt, men også på hvilke måter dette utspilte seg. Problemstillingen åpner opp for å analysere hvordan nazistene brukte riksdagsbrannen for å konsolidere makten sin.

Opgavens problemstilling er: «Hvilken betydning hadde riksdagsbrannen for nazipartiets maktovertakelse i 1933?»

For å kunne utdype problemstillingen ytterligere og få med relevant forskning innenfor temaet som skal utforskes, stilles følgende forskningsspørsmål:

- Hva betydde riksdagsbrannforordningen som ble vedtatt for nazipartiets maktkonsolidering?
- Hva betydde konspirasjonsteoriene om hvem som tente riksdagsbrannen for nazipartiets maktkonsolidering?
- Var riksdagsbrannen den utløsende faktoren for NSDAPs maktovertakelse?

Svarene på disse spørsmålene skal gi et komplekst bilde knyttet til riksdagsbrannens rolle i NSDAPs maktovertakelse.

1.2 Avgrensning

Opgaven er inndelt i fire kapitler, der hvor introduksjonskapittelet er inkludert i kapittel en. Første kapittel inneholder innledning, utdyping av problemstilling og oppbygging av oppgaven, i tillegg til metodedel og tidligere forskning. Videre i kapittel 2 kommer historiografi, der hvor man får helhetsbilde over situasjonen i årene før riksdagsbrannen, i tillegg til forskning på nazipartiets tidligere år. Her vil begivenheter som kan forklare hvilken

rolle NSDAPs hadde i det tyske samfunnet og innenfor den tyske politikken bli fremlagt. Kapittel 3 vil omhandle selve riksdagsbrannen, der hvor man vil prøve å se på faktorer i sammenheng med brannen, som kan ha påvirket hvordan nazipartiets makt økte fram mot valgdagen 5. mars 1933. Avslutningsvis i kapittel 4 skal jeg forsøke å svare på problemstillingen og de forskningsspørsmålene oppgaven har tatt for seg. Denne delen av oppgaven vil prøve å avslutte oppgaven ved å komme fram til en konklusjon som tilfredsstillende problemstillingen.

1.3 Metode og litteratur

I denne delen blir metode og kildegrunnlaget for oppgaven presentert. Her vil årsaken til valg av metode og kilder for oppgaven diskuteres, men også kildenes begrensninger. Formålet med denne delen er å beskrive hvordan jeg har gått fram for å innhente data til studien, hvilke data som har blitt brukt og hvordan disse er analysert i oppgaven. Denne delen vil forklare valgene som har blitt tatt i analysen og skal begrunne hvorfor akkurat disse metodene lønner seg i henhold til denne oppgaven. I første delen skal jeg ta for meg metodebegrensningene som har blitt gjennomført. Denne delen av oppgaven skal bestå av å forklare hva jeg har gjort i undersøkelsen og hvorfor. Neste del går mer inn på bakgrunn og kontekst av kildevalg og tidsperiode for kildebruken i oppgaven. I slutten av denne delen vil jeg kort gjøre rede for sentrale kildeutfordringene som har oppstått.

Metodisk sett er oppgaven en kvalitativ tekstanalyse og tolkning ved bruk av både primær- og sekundærkilder. Hensikten med å ta i bruk den kvalitative metoden, er å oppnå dybdekunnskap om tematikken, som forhåpentligvis vil resultere i et helhetlig bilde av konteksten. Målet med bruk av akkurat denne typen analyse, er også at dypdykket i studier vil være et hjelpemiddel for å få relevante svar på problemstillingen og forskningsspørsmålene for oppgaven. Analysen går kvalitativt til verks for å kunne undersøke dybden for hvilken betydning riksdagsbrannen hadde for nazipartiets maktovertakelsen. Her vil det da trekkes frem konkrete eksempler som vil støtte opp mot relevante funn i forskningen. I lys av oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål, vil tidligere forskning vektlegges en stor del, da den har som formål å belyse ulike perspektiver og gi et helhetsbilde av analysen.

Selv om den kvalitative metoden gir dybdekunnskap om tematikken, har den også sine begrensninger. En av de mest betydningsfulle begrensninger ved metoden er at utvalget som

blir studert blir mer redusert i forhold til de kvantitative studiene. Som i andre typer av studier egner vanligvis kvantitative studier seg best for å undersøke et stort materiale og muliggjør en høyere grad for bredde i studien, mens kvalitative metoder vil egne seg godt for å blant annet studere en hendelse som riksdagsbrannen.

Denne forskningen vil som sagt omfatte kvalitativ lesing av både sekundær- og primærkilder i tiden fram mot nazistenes maktovertakelse i mars 1933, i tillegg til en liten periode etter maktovertakelsen. Ved å både studere primærkilder og sekundærkilder, vil man få frem ulike perspektiver og tolkninger. Dette vil sannsynligvis kunne tilføye analysen relevant informasjon, i tillegg til at det vil bli enklere å svare mer konkret på problemstillingen. Kildene er også begrenset i tidsrom, der hvor kildene som tar for seg den historiske bakgrunnen før riksdagsbrannen for det meste er skrevet på 2000-tallet. Årsaken til dette valget er at forskningen av samtids kilder er større og disse kildene er ofte satt sammen av forskning fra flere historikere, noe som også vil gjøre historikernes analyse mer pålitelig. En god del av kildene som konkret skildrer riksdagsbrannen og dens ettermæle er betydelig eldre. Bakgrunnen for dette valget er at eldre kilder og primærkilder vil tilføye andre perspektiver og tilnærminger for oppgaven. Det vil være gunstig å bruke primærkilder i oppgaven for å selv analysere stoffet i bøkene.

Primærkildene som har blitt brukt i oppgaven er bøker skrevet av to kommunister som skildrer deres oppfatning av riksdagsbrannen og resultatet av brannen. Jeg bruker disse primærkildene for å gi et dypere og konkret innsyn i hvordan forløpet rundt brannen var og hvordan særlig kommunistene ble rammet av brannen, men også grupper i det tyske samfunnet. Bøkene er essensielle for å få informasjon om kommunistenes perspektiv i brannen, på bakgrunn av at de er skrevet av kommunister. Av den grunn vil bøkene bli tatt i bruk hyppig i teksten. Ved bruk av disse bøkene, vil man også kunne analysere mer i dybden av hendelsene rundt riksdagsbrannen, fordi kildene gir en mer grundig undersøkelse av sentrale hendelser i sammenheng med brannen. Jeg må vurderer det som har blitt skrevet i primærkildene kritisk, siden forfatterne av bøkene som tidligere nevnt er kommunister. I flere tilfeller i bøkene er deres kommunistiske bakgrunn svært tydelig, i form av uttalelser og beskrivelser av hendelser rundt riksdagsbrannen, men samtidig gir dette oppgaven et innsyn i kommunistenes tankesett rundt brannen og hvordan de opplevde hendelsene som førte med den. Bøkene inneholder også flere uttalelser fra blant annet Hitler og Göring, noe som er med

på å framheve fragmenter av nazistenes ståsted i riksdagsbrannen og vil også resultere i at bøkene blir mer sentral for oppgaveskrivingen.

Det er flere grunner til at jeg har valgt akkurat disse bøkene. Det vil først og fremst være en essensiell faktor å ha kilder fra ulike tidsperioder på bakgrunn av forskning som har blitt gjort innenfor temaet og perioden. I tillegg vil bruken av både sekundær- og primærkilder kunne tilføye oppgaven et godt kildegrunnlag. Kildene som har blitt valgt ut i oppgaven vil være en avgjørende faktor for å få et helhetsbilde over hvordan situasjonene var før og etter riksdagsbrannen. Det er ikke tatt i bruk et særlig stort omfang av kilder i oppgaven, men dette gir et dypdykk i de kildene som har blitt valgt. På den ene siden kan man argumentere for at et større omfang av kilder vil kunne få et større perspektiv over begivenhetene som analyseres. På den andre siden er det også mulig å argumentere for at et begrenset utvalg av kilder vil kunne medføre en mer oversiktlig og grundig analyse av tematikken.

Jeg har måttet gått bort fra en del kilder som tar for seg hendelsesforløpet i riksdagsbrannen, fordi flere av kildematerialene som omhandler brannen, kun presenterer fragmenter av de viktige hendelsene rundt brannen og nazipartiets deltakelse i sammenheng med brannen. Dette har vært en utfordring, på bakgrunn av at flere av bøkene som omhandler tematikken, gir et mer overordnet perspektiv av hendelsene i perioden rundt riksdagsbrannen. I tillegg har jeg også fokusert på flere av de store og mest relevante historikernes forskning innenfor temaet, for å være mest mulig kildekritisk.

Neste del av oppgaven vil inkludere både tidligere forskning innenfor feltet og en gjennomgang av sentrale begivenheter fram mot riksdagsbrannen. Da riksdagsbrannen, men også nazipartiets maktovertakelse på flere måter markerer et veiskille i tysk historie, er det naturlig at det har blitt gjennomført en stor mengde forskning innenfor feltet. Det vil derfor være omfattende å skulle oppsummere alt som har blitt forsket på og av den grunn vil kun et utvalg av forskningen presenteres. Dette innebærer både bøker som har kommet ut noen år etter selve riksdagsbrannen, men også nyere forskning i samtiden. Ved å vise til tidligere forskning innenfor tema, kan man også finne ut hva den tidligere forskningen eventuelt mangler.

1.4 Tidligere forskning

Riksdagsbrannen innleder en viktig fase for NSDAPs konsolidering av makt og hendelsene rundt brannen er sentral for forskning på partiets maktovertakelse. Dette gjenspeiler seg i litteraturmengden som denne korte perioden har frembrakt. Interessen omkring nazipartiets vei til makten har gjennom årene blitt veldig stor og det har derfor kommet ut et bredt spekter av omfattende bøker som tar for seg partiets vei mot makten og hvordan hendelsesforløpet rundt riksdagsbrannen foregikk. De bøkene jeg har plukket ut som sentrale kildemateriale er spesielt god litteratur for å besvare problemstillingen for oppgaven, siden de på ulike måter tar for seg hendelser omkring riksdagsbrannen og dens betydning, men gir også en god gjennomgang av NSDAPs som parti og deres vei mot makten.

Historikere har lenge prøvd å forklare hvordan og hvorfor nazistene kom til makten i Tyskland og for mange av de har riksdagsbrannen vært en viktig faktor i denne sammenhengen. Ved å blant annet se på ulike historikers syn på hendelsesforløpet rundt riksdagsbrannen, kan man prøve å tolke hvordan dette kan ha gjenspeilet seg i valget 5. mars samme år. For å kort oppsummere årene frem mot riksdagsbrannen, men også konsekvensene av brannen, har jeg tatt i bruk litteratur fra flere kjente historikere. Dette er for det meste litteratur gitt ut fra 2000-tallet, der hvor de anerkjente historikerne Ian Kershaw og Richard J Evans er sentrale. I tillegg til disse to historikerne, har jeg også tatt i bruk forfatteren Benjamin Carter Hett. Både Kershaw og Evans skildrer nazipartiets historie og bakenforliggende årsaker for hvordan de kunne komme til makten i Tyskland, men går også inn på hvordan Riksdagsbrannen var med på å åpne opp for nazipartiets stigende makt i Tyskland. Hett gjenåpner saken om hvem som brant ned Riksdagsbygningen, i tillegg til at han diskuterer riksdagsbrannens betydning for Hitler og nazipartiet. I tillegg de disse sekundærkildene, har jeg også tatt i bruk primærkilder fra to kommunister, Georgji Dimitrov og Ernst Fischer. Disse bøkene gir et dypere innblikk i kommunistenes ståsted i brannen, men viser også til hvordan nazipartiet (i føringen av Hitler) greide å bruke brannen for å tilegne seg makt.

Kershaw er en ekspert på Nazi-Tysklands historie og Holocaust, noe som gjenspeiler seg i to av hans bøker som omhandler Hitler og Nazi-Tyskland. Disse bøkene viser til relevant informasjon om NSDAP og riksdagsbrannen og dens betydning. Den første er kalt *Hitler 1889-1936: Hubris (1999)*, og det andre *Hitler (2008)*. I begge disse bøkene tar Kershaw i bruk et uovertruffent utvalg av kilder og analyser for å forklare NSDAPs og Adolf Hitlers

framvekst i Tyskland og hvilke faktorer som var med på å konsolidere deres makt. I bøkene ønsker Kershaw å finne ut hvordan det var mulig for nazipartiet å komme til makten i Tyskland. Bøkene tar også for seg tidligere tysk historie som gir et grunnlag og en oversikt over hvordan situasjonen så ut i løpet av NSDAPs og Hitlers konsolidering av makt. Når det gjelder riksdagsbrannen, inneholder også bøkene forskning på de ulike prosessene NSDAP gikk gjennom som følge av riksdagsbrannen og studerer hvordan brannen gjorde utslag for partiets makt.

Kershaw skildrer for det meste riksdagsbrannen og hendelser knyttet til brannen på en narrativ måte, ved å konsekvent studerer hvordan Hitler og hans nærmeste hjelpere brukte riksdagsbrannen som middel for å styrke sin egen makt i Tyskland. Samtidig som at dette vil gi god kunnskap om NSDAP og hvordan partiet gikk fram i prosessen, vil mindre fokus på blant annet kommunistenes side av hendelsen, gi et dårligere helhetsbilde av situasjonen. I bøkene, antyder Kershaw at det foreligger en sterk sammenkobling mellom nazipartiets maktkonsolidering og riksdagsbrannen, noe som blir svært relevant for oppgavens problemstilling. Forskjellen mellom bøkene er at *Hubris* går mer i detalj på selve riksdagsbrannen og hendelsene rundt brannen, mens boken *Hitler* tar for seg en mer overordnet del av NSDAPs vei mot makten, i tillegg til å skildre riksdagsbrannen i mindre grad. Kershaw skildrer riksdagsbrannens funksjon for nazipartiets maktkonsolidering og maktovertakelse som svært hjelpelig. Dette gjør han ved å fokusere på hendelser i sammenheng med brannen som styrket partiets makt og viser til goder Hitler og resten av partiet fikk.

The Coming of the Third Reich (2003), skrevet av den britiske historikeren Richard J Evans, er også en sentral bok for oppgavens problemstilling. Verket gir en god oversikt og analyse av fremveksten av nasjonalsosialismens Tyskland. Boken skildrer for det meste en narrativ historie der hvor Evans analyserer hvordan nazistene konsoliderte makten sin i Tyskland. Historikeren fokuserer også spesielt på hendelsesforløpet etter brannen og går inn på hvilke faktorer som var med på å skape rom for Hitler og nazipartiets makt i Tyskland. Evans tolkning av riksdagsbrannen er at nazistene formet makten sin gjennom brannen. Han mener at brannen var et påskudd for NSDAPs maktkonsolidering. Han skildrer riksdagsbrannen som et verktøy for NSDAP konsolidering mot deres fullstendige maktovertakelse. I likhet med Kershaws bøker, blir nazistenes synsvinkel vektlagt mest gjennom boken, men Evans argumenterer i større grad for at NSDAP brukte spesielt kommunistene som verktøy for økt

makt og han går mer inn på hvordan de ble påvirket av partiets gjerninger mot riksdagsvalget 5. mars.

Burning the Reichstag: An investigation into the third reich's enduring mystery (2014), skrevet av historiker og historie professor Benjamin Carrter Hett, har også blitt brukt som en viktig kilde i oppgaven. I boken reflekter Hett over Hitlers framvekst til diktatur, der hvor riksdagsbrannen står sentralt i forskningen hans. Hett fokuserer på mysteriet angående påsettelsen av brannen og utforsker ulike historikers syn på hendelsen. I boken konkluderer Hett med at Van der Lubbe ikke var den eneste skyldige i brannen, men samtidig får han det vanskelig med å konkludere utover det.⁵ Siden gjerningsmenn i riksdagsbrannen er en viktig del av oppgaven, vil boken være veldig sentral for denne delen av forskningen.

I tillegg til et stort omfang av sekundærkilder, har det også blitt gitt ut flere primærkilder som tar for seg riksdagsbrannens rolle i NSDAPs maktkonsolidering. Jeg har valgt ut to av disse primærkildene, fordi de gir et dypdykk inn i bakgrunnen og ettermælet av riksdagsbrannen. Disse bøkene er skrevet av kommunister som begge blir sett på som en tidsvitner, i motsetning til Kershaw og Evans som analyserer hendelsene som vitenskaper. Jeg har tatt i bruk primærkilder av kommunister fordi bøkene gir et mer helhetlig bilde av riksdagsbrannen og de viser også tydeligere hvordan kommunistene og brannen ble brukt som verktøy for å tilegne makt. Primærkilder av nazister ville muligens fremmet mer nazipartiets side av saken, men siden jeg har tatt i bruk sekundærkilder som allerede gir et godt innblikk rundt dette, vil primærkilder av kommunister tilføre oppgaven relevant informasjon. De primærkildene jeg har brukt gir et inntrykk av hvordan riksdagsbrannen faktisk utspilte seg fra et kommunistisk syn.

I 1972, ga kommunist og politiker Georgij Dimitrov ut publikasjonen *Enhet mot facisme og krig*. Dimitrov var kommunistleder og ble selv anklaget av nazistene for å ha vært delaktig i riksdagsbrannen. Dimitrovs rolle i sammenheng med Riksdagsbrannen ble viktig, siden han selv kjempet mot nazistene og han fremla argumenter som hintet til at nazistene selv kunne vært skyldig i brannen. Han mente at nazistene påstand om at kommunistene var skyldige var feil og han så på riksdagsbrannen som et nazistisk kupp.⁶ Boken tar for seg tidsløpet fra riksdagsbrannen 27. februar 1933 og fram mot nazipartiets endelige maktovertakelse.

---

⁵ Hett, 2014, s. 318

⁶ Dimitrov, 1972, s. 22

Hovedargumentet i boken er nazistenes utnyttelse av riksdagsbrannen for å tilegne seg makt og lojalitet hos det tyske folket. I boken skildrer Dimitrov hvordan nazistene tok til seg makten ved hjelp av brannen. Her fokuserer han mye på nazistenes terrorisering av kommunistene og hvordan de beskyldte kommunistene for å ha tent riksdagsbrannen rett etter at brannen sto i flammer. Boken skildrer primært perioden rundt riksdagsbrannen fra kommunistenes ståsted. Boken viser også hvordan kommunistene, sosialdemokratene og alle de andre ikke-nazistene på ulike måter ble jaktet på av nazistene. NSDAP fant måter å svekke de andre ideologiene og gruppene i samfunnet på, samtidig som at de raskt konsoliderte makten sin og spredte den i det tyske samfunnet. Boken kan på flere måter bli oppfattet som lite objektiv, siden Dimitrov primært skildrer forløpet fra kommunistenes perspektiv.

Det andre verket ble gitt ut i 1950 av den kommunistiske politikeren Ernst Fischer, og har navn *Det brenner: Dimitrov og riksdagsbrannen*. Boken tar i likhet med Georgi Dimitrov's bok utgangspunkt i hendelsesforløpet for riksdagsbrannen, men her blir derimot Dimitrov frontet som hovedpersonen i boken, siden han var en av kommunistene som ble beskyldt for riksdagsbrannen. Fischer skildrer også Dimitrovs rolle i sammenheng med brannen som fryktløs. Dimitrov ble beskyldt og fengslet for brannen, men som Fischer skrev i boken sin så var han fylt med en kraft, han var klok og han forsvarte seg godt.⁷ Fischer framstiller brannen som et mulig kupp fra Hitler og NSDAPs side, der hvor han fokuserer på uttalelser og hendelser som viser hvordan Hitler og hans nærmeste hjelpere brukte brannen til sin fordel for å tilegne seg mer makt i det tyske samfunnet. I motsetning til Dimitrov, har Fischer en mer objektiv tilnærming til hendelsene rundt riksdagsbrannen, der hvor både nazistene, kommunistene og sosialdemokratene blir sentrale. Han bruker jevnlig sitater fra Hitler for å formidle hendelsene rundt riksdagsbrannen. På en mer objektiv måte er det hans tydelige kommuniserte ideologiske overbevisninger som driver beretningen frem. Når det gjelder bruk av disse primærkildene, bærer begge preg av forfatterens bakgrunn som kommunister. Hendelsene blir blant annet tolket ut fra deres politiske ståsted, noe som resulterer i at bøkene kan anses som veldig narrativ skrevet. Samtidig vil dette også gi et større fokus på kommunistenes ståsted i sammenheng med hendelsene rundt riksdagsbrannen.

---

⁷ Fischer, 1950, s. 25, 26

Kap. 2.0 Historiografi

Før man prøver å tolke sammenhengen mellom Riksdagsbrannen og nazipartiets maktovertakelse, er det viktig å få et innblikk i hvordan forholdene var før brannen. Årsaken til dette er at det blir essensielt å få kunnskap om hvordan nazipartiets situasjon i Tyskland utviklet seg og hvordan samfunnet var, for å få et overblikk over hvordan Riksdagsbrannen hadde noe å si for nazipartiets maktovertakelse i mars 1933. I denne delen av oppgaven kommer vi derfor inn på ulike faser av nazipartiets- og det tyske samfunnets utvikling. Det primære fokuset for denne delen vil være å få et helhetsbilde over hvordan situasjonen var før brannen, for å lettere forstå hvordan brannen så lett kunne påvirke den endelige maktovertakelsen til nazipartiet.

2.1 Weimar-republikkens svekkelse

Weimar-republikken betegner Tysklands første periode som parlamentarisk demokrati. Etter hvert som republikkens svekkelse inntraff økte nasjonalsosialistenes framvekst og innflytelse betraktelig i Tyskland. Nazipartiets utvikling og framvekst ble på flere måter formet av de politiske og økonomiske forholdene i Weimar-republikken, siden demokratiet i Weimar-republikken tidligere hadde satt en stopper for nazipartiets utbredelse. Det parlamentariske demokratiet i Weimar-republikken tilrettela for tydelige retningslinjer for det tyske folket, men når republikken ble svekket og retningslinjene utvasket, åpnet det mer opp for nazistenes ideologi. Etter weimarrepublikkens kollaps, var den dynamiske og populistiske nazibevegelsen i stand til å samarbeide med andre høyreorienterte grupper for å øke partiets posisjon i samfunnet.⁸ Hitler ga Weimar-systemet og alle partiene skylden for de dårlige forholdene som hadde rammet Tyskland, der han blant annet formidlet den dårlige økonomiske styringen og sysselsettingen.⁹ Dette ble også formidlet i det tyske samfunnet av Hitler og nazipartiet. Weimar-republikkens fall representerer demokratiets undergang i Tyskland og åpnet opp for nazistenes politiske retninger. Siden NSDAP var i mot den demokratiske Weimar-republikken og særlig republikkens betingelser vedtatt i Versaillestraktaten (som avsluttet første verdenskrig), ga republikkens svekkelse partiet mer spillerom for å konsolidere makten sin i Tyskland. Versaillestraktaten vekte en nasjonalistisk propaganda i Tyskland.¹⁰

---

⁸ Geary, 1993, s. 70

⁹ Kershaw, 2008, s. 230

¹⁰ Geary, 1993, s. 14

2.2 Depresjonen etter 1. verdenskrig

I tillegg til Weimar-republikken, hadde depresjonen etter første verdenskrig og Børskraket i 1929 stor innvirkning på nazipartiets framvekst. Krigen la igjen traumer, nederlag og en politisk radikaliserings i det tyske samfunnet, noe som etter hvert skulle vise seg å legge grunnlaget for Hitlers og nazipartiets oppslutning i Tyskland.¹¹ Nederlaget ved første verdenskrig og spesielt kollapsen av monarkiet åpnet mer opp for de radikale antisemittiske bevegelsene i det tyske riket. Etter at den økonomiske krisen hadde inntruffet, vendte store deler av befolkningen seg til Hitler. Hitlers visjon var nå å gjenreise Tyskland og skape «et folkets fellesskap»¹², en politisk ide som ble et definerende begrep for nasjonalsosialistene og spesielt for Hitler. *Folkefellesskapet*, på tysk *volksgemeinschaft*, symboliserte en overskridelse av klasse- og politiske skillelinjer gjennom en ny etnisk enhet som ville forvise marxismen og den gamle sosiale orden.¹³ Hitler brukte ideen for å ekskludere grupper han ikke ville ha i det tyske samfunnet, for å bygge et rike på bakgrunn raseverdier og etnisitet.

Under Tysklands dårlige forhold i 1928-1929, fikk NSDAP økt støtte blant folket og bevegelsen tilegnet seg tillit hos sosiale grupper som de tidligere ikke kunne appellere til.¹⁴ I denne perioden ble også de fleste völkisch-gruppene i Tyskland etablert, som da var folkebevegelser som blant annet forente rasehat og antisemittisme.¹⁵ Etter at landet hadde hatt en periode med en økende økonomisk vekst kom Børskraket på Wall Street i New York i 1929 og rystet landets økonomi. Etter Børskraket fikk NSDAP muligheten til å øke medlemsmassen sin gjennom at velgerne etter hvert begynte å henvende seg til de mer radikale partiene i Tyskland. Et stort antall av de manuelle arbeidsledige henvendte seg på denne tiden til Hitler.¹⁶ Den økte medlemsmassen ga partiet muligheten til å øke innflytelsen sin, noe som også var en av årsakene til at Hitler og nazibevegelsen fikk økt makt i Tyskland.

Faktorene som nå har blitt diskutert la grunnlaget for nazipartiets maktfremgang i det tyske samfunnet fram mot maktovertakelsen i 1933. Disse faktorene skulle etter hvert vise seg å bli avgjørende for Hitler og NSDAPs maktkonsolidering i Tyskland. Nazistene vekstkurve startet for alvor etter første verdenskrig, der hvor weimar-republikkens svekkelse og Børskraket i

---

¹¹ Kershaw, 2008, s. 81

¹² Kershaw, 2008, s. 230

¹³ Kershaw, 1993, s. 140, 141

¹⁴ Kershaw, 2008, s. 220

¹⁵ Kershaw, 2008, s. 114

¹⁶ Geary, 1993, s. 27

1929 som nevnt tidligere ble viktige elementer i prosessen. I denne perioden var det flere faktorer som var med på å gi NSDAPs grobunn for å vokse i Tyskland.

2.3 NSDAP

Det *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, tysk for Det nasjonalistiske tyske arbeiderparti, ble først dannet som et lite arbeiderparti kalt *Deutsche Arbeiterpartei (DAP)* i 1919.¹⁷ Partiet byttet navn til *Det Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, i februar 1920.¹⁸ Etter hvert som den nazistiske politikeren Adolf Hitler kom i føringen av partiet, jobbet han iherdig for at partiet skulle bli lagt merke til.¹⁹ Dette gjorde han blant annet ved å provosere venstresiden med plakater i rødt, for å få dem til å stille opp i NSDAPs møter, noe som til slutt resulterte i at møtene ble fullsatt.²⁰

Det tredje rike, som nazistene ville skape, ble etter hvert NSDAPs motivasjon for å fremme den tyske staten og etablere en storhetstid. Epokebegrepet ble etter hvert dominert av Hitler og hans ideer for Tyskland.²¹ Nazipartiets ideologi ble på flere måter også formet av Hitler og kjennetegnes av at den inneholder ekstrem nasjonalisme og militarisme. Ideologien stilte seg også i mot demokratiet og mente at den skapte svakhet i nasjonen.²² Etter hvert som NSDAP utviklet seg ble partiets ideologi sterkt preget av propaganda mot andre samfunnsgrupper som kommunismen og sosialismen, i tillegg til motstand mot raseblanding. De sto for at sosial harmoni i Tyskland, skulle bli skapt gjennom rasemessig renhet og ensartethet.²³ Hitler knyttet ekte sosialisme opp mot det å være en anti-semitt, altså tilhenger av antisemittiske holdninger.²⁴ Av den grunn ble antisemittismen og rasisme viktige og sentrale komponenter på bakgrunn av at nazistene mente det ikke fantes rom for andre grupper enn de med tysk opphav. Antisemittismen ble tatt i bruk av NSDAP for å enklere tilegne seg politiske masser og fremme deres politiske retning. Makten til Hitler og nazipartiet vokste med antisemittismen som spredte seg i landet og ble dominert av fiendtlige holdninger rettet mot jødene.

---

¹⁷ Kershaw, 2008, s. 115

¹⁸ Evans, 2003, s. 173

¹⁹ Kershaw, 2008, s. 120

²⁰ Kershaw, 2008, s. 120-121

²¹ Kershaw, 1993, s. 60

²² Kershaw, 2008, s. 230

²³ Kershaw, 2008, s. 231

²⁴ Kershaw, 2008, s. 124

Det var flere kjernekomponenter i implementeringen og konsolideringen av NSDAPs makt som hjalp de framover i det tyske samfunnet. Nazipartiet dyrket en totalitær ideologi som etter hvert skulle vise seg å bli definert gjennom fiendskapet de hadde til kommunismen. Nazismen blir av flere historikere, blant annet den tyske historikeren Ernst Nolte, sett på som en motpol til den sovjetiske kommunismen.²⁵ Hitlers skapte også en visjon om kampen om et overherredømme mot den kommunistiske fienden og han visualiserte rivaliseringen mellom de to motstridende og konkurrerende ideologiene.²⁶ Nazistene mente også at kommunistene sto sammen med Russland, som de så på som en *slavisk nasjon*, og mente at gruppen bare ville undergrave det tyske samfunnet.²⁷ I hans syn var oppgaven til det tyske folk å ødelegge bolsjevismen og ta jødene med dem.²⁸ Årsaken til dette målet var nok også fordi partiet var mest suksessfull der hvor det ikke var nødvendig for dem å håndtere de sterke og allerede eksisterende ideologiske partier som kommunistene.²⁹

Hitler knyttet marxismen, bolsjevismen og sovjetsystemet til det brutale styresett hos jødene.³⁰ I midten av 1920 årene knyttet han også spesielt jødene opp med ondskapen til sovjetiske bolsjevismen, noe som etter hvert ble kilden til et hat som bare kunne ha kommet ut av frykt og konspirasjon.³¹ Nazistenes teorier om at kommunistene og jødene hadde slått seg sammen for å få tysk nederlag i første verdenskrig begynte også å sveve rundt. Denne påstanden kan også bli sett på som grunnlaget for ytterligere konflikter mellom partene. Siden det også forelå grunnleggende forskjeller mellom ideologiene i kommunismen og nazismen, hadde disse mye å si for hvordan forholdet mellom kommunistpartiet og nazipartiet skulle utspille seg senere. Hatet nazistene hadde mot jøder, kommunister og de liberale spilte stor rolle i Hitlers ideologi, fordi det på flere måter la et grunnlag for målet om en nazistisk, tysk stat.

NSDAPs mål var selvfølgelig å konsolidere makten sin i det tyske samfunnet. I perioden der hvor det sto dårlig til med både Tysklands økonomi og politikk i 1930, begynte partiet sakte men sikkert å trenge gjennom til det tyske folk.³² Hitler i ledelsen av NSDAP fikk nå sjansen

---

²⁵ Kershaw, 1993, s. 206

²⁶ Kershaw, 1999, s. 245

²⁷ Freeman, 2000, s. 40

²⁸ Kershaw, 1999, s. 245

²⁹ Geary, 1993, s. 27

³⁰ Kershaw, 2008, s. 125

³¹ Kershaw, 1999, s. 245

³² Kershaw, 2008, s. 231

til å utvikle makten sin under de dårlige forholdene weimar-republikken hadde havnet i. NSDAPs mål var å skape en enhet som gikk på tvers av klasser, stender og yrker.³³ I Hitlers taler formidlet han at nasjonalismens mål var å bygge opp et rike på raseverdier, der hvor de aller beste ble valgt ut på grunnlag av blant annet prestasjoner og styrke.³⁴

En av forklaringene som brukes for å begrunne hvorfor NSDAP strebet etter makten i Tyskland, er en konsekvens av en bredere tysk ideologi som var organisert for å implementeres inn i det tyske samfunnet.³⁵ Ideologien ble kalt nasjonalsosialisme og gikk ut på at massedrap på jøder var en konsekvens av hvordan ideologien var satt opp og at ifølge den så skulle alle tradisjonelle doktriner og verdier forkastes, uansett om de var liberale, demokratisk eller sosialistisk.³⁶ På denne måten hadde nazistene muligheten til å etablere Tyskland som en av verdens fremste makter.³⁷ Men i følge ideologien var det ikke bare jødene som ble rammet, men også andre folk med ulik rase og ulike nasjonaliteter. Røttene til hvorfor Det nasjonalsosialistiske tyske arbeiderparti ville ta makten i Tyskland har mange sider, men fra den tyske historikeren Neumanns forklaring så hvilte det på nasjonalsosialistenes ønske om å konsolidere sitt styre i Tyskland.³⁸ Disse elementene var svært viktige og sentrale for nazistenes vei mot makten og er med på å forklare grunnlaget til hvorfor nazipartiet ville ha makt, men også hvordan de opparbeidet seg så stor makt som de gjorde i Tyskland.

2.4 Valgresultater for NSDAP

Valgresultatene for utviklingen av NSDAP fra 1928 til 1933 var stor og NSDAP fikk økende støtte gjennom perioden. Hitler med nazipartiet etablerte seg etter hvert som det største og ledende partiet i Tyskland. I 1928, fikk NSDAP bare 2,6 % av stemmene i riksdagsvalget, noe som økte til 18,3 % ved valget i 1930.³⁹ Ved året 1930 hadde partiet opparbeidet seg 107 mandater og var nå det nest største partiet etter sosialdemokratene.⁴⁰ Resultatene for valget 1932 kom i slutten av juli, og her fikk NSDAP 37, 4% av stemmene, noe som på flere måter

---

³³ Kershaw, 2008, s. 230

³⁴ Kershaw, 2008, s. 230

³⁵ Engel, 2021, s. 26

³⁶ Engel, 2021, s. 26

³⁷ Engel, 2021, s. 26

³⁸ Engel, 2021, s. 27

³⁹ Freeman, 2000, s. 41

⁴⁰ Freeman, 2000, s. 40

ble sett på som en skuffelse.⁴¹ Nazistene måtte derfor styrke sin posisjon ytterligere, for å få et overtak i Tyskland. På grunn av nederlaget i 1932, utskrev nazistene nyvalg og som vi kan se så økte de sin stemme med mer enn 10 prosent, men likevel så var de langt fra flertall.⁴² Da resultatene hadde blitt kunngjort i 1933, sto partiet igjen med 43,9 prosent av stemmene, noe som endte opp med å gi dem 288 av 647 plasser i den nye Riksdagen i 1933.⁴³ De hadde brukt ressurser som statens politimakt, formidlet budskap til pressen om at bare de kunne forhindre Tyskland fra å bli overtatt av undergravende krefter, i tillegg til at de også hadde drept de motstanderne de anså som de farligste.⁴⁴

---

⁴¹ Kershaw, 2008, s. 258

⁴² Engel, 2021, s. 37, 38

⁴³ Kershaw, 2008, s. 302

⁴⁴ Engel, 2021, s. 38

Kap 3.0 Riksdagsbrannen

NSDAPs makt økte gradvis fra januar til mars i 1933 og det var også i denne perioden at det såkalte *tredje riket* fikk sin begynnelse. Hitler ble blant annet utnevnt som rikskansler av rikspresident von Hindenburg 30. januar, og på dette tidspunktet var det bare to andre nazister i kabinettet, Hermann Göring og Wilhelm Frick.⁴⁵ I denne tidsperioden jobbet NSDAP iherdig for å oppnå en kumulativ radikaliserings av statsapparatet i Tyskland og etter hvert som februar 1933 kom, skulle NSDAP møte et vendepunkt.

Den 18. februar, hadde to nazister fått ordre fra Hermann Göring (som på tidspunktet var innenriksminister i delstaten Preussen), om å sette sammen lister med adresser og mulige gjemmesteder til blant annet kommunistiske ledere, embetsmenn, fagforeningsleder, tjenestemenn og alle relaterte kommunistiske organisasjoner.⁴⁶ Disse listene skulle bli levert inn til innenriksdepartementet innen 26. februar, dagen før Riksdagsbygningen ble tent på.⁴⁷ Rudolf Diels, som var sjef for Nazi-Tysklands politiske politi kalt *Gestapo*, var en viktig brikke i denne prosessen.⁴⁸ Den 27. februar meldte han via radio til alle politistasjoner i Preussen at kommunistene hadde planlagt angrep på medlemmer av nasjonale organisasjoner og politipatruljer.⁴⁹ Rudolf Diels mente også at kommunistene tok sikte på å avvæpne dem mot Riksdagsvalget.⁵⁰

Hermann Görings posisjon som innenriksminister i delstaten Preussen gjorde det mulig for han og NSDAP å ha kontroll over politiapparatet innenfor delstatens grenser. Politiet gjennomførte derfor en razzia den 24. februar mot KPDs sentralkontor, noe som forsterket frykten for en kommunistisk sammensvergelse ytterligere.⁵¹ Men selv om politiet ikke hadde funnet noe som helst av bevis, hevdet de å ha beslaglagt en stor mengde «forrædersk materiale», som inkluderte brosjyrer som visstnok skulle opplyse det tyske folk om et væpnet opprør.⁵²

---

⁴⁵ Geary, 1993, s. 37

⁴⁶ Hett, 2014, s. 36

⁴⁷ Hett, 2014, s. 36

⁴⁸ Hett, 2014, s. 34

⁴⁹ Hett, 2014, s. 36

⁵⁰ Hett, 2014, s. 36

⁵¹ Kershaw, 1999, s. 457

⁵² Kershaw, 1999, s. 457

Riksdagsbrannen i Berlin ble tent 27. Februar 1933.⁵³ I morgenavisene dagen etter delte nazistene sine sterke meninger om at brannen skulle ha vært påtent av Tysklands Kommunistiske Parti.⁵⁴ Så snart brannen ble kunngjort og før etterforskningen etter brannstifteren faktisk hadde startet, ble kommunistene beskyldt for å stå bak brannen. Det ble deretter skrevet en lederartikkel om riksdagsbrannen i nazipartiets partiorgan ved navn *Völkischer Beobachter*.⁵⁵ Hitler og ytterligere medlemmer av NSDAP, mente at brannen var en form for kommunistisk sammensvergelse. Det forelå allerede en frykt hos både naziledelsen og ikke-nazistiske medlemmer av den nasjonale regjeringen om at kommunistene ikke ville forbli passive mot riksdagsvalget, men heller ta for seg en større maktdemonstrasjon før riksdagsvalget.⁵⁶ Denne frykten skulle vise seg å legge et grunnlag for nazipartiets maktkonsolidering etter riksdagsbrannen. Det kan også tenkes at dette var årsaken for de gjerningene NSDAP skulle utsette kommunistene for i ettertid av riksdagsbrannen.

Adolf Hitler virket begeistret da han ankom åstedet og med egne øyne fikk se riksdagen stå i flammer. Da Hitler sto ved åstedet uttalte han seg om at ingen kunne hindre nazistene i å slå hardt til mot kommunistene.⁵⁷ Rudolph Diels, som var sjef for den prøyssiske delen av Gestapo, uttalte også at KPDs representanter burde henges og at det heller ikke ville bli vist noen nåde for sosialdemokratene.⁵⁸ Når dette ble sagt kunne ingen vite hva som faktisk var på vei til å skje i det tyske rike.

Rett etter at Hitler og hans hjelpere fikk høre om riksdagsbrannen, styrte de folk dit de selv ønsket og la til rette for at brannstiftelsen skulle få stor oppmerksomhet. Like etter at brannen ble satt i gang, begynte politistyrker å grave fram lister over kommunister, forberedt måneder eller år tidligere, for et eventuelt forbud mot partiet.⁵⁹ Som et resultat av nazistenes aktive arbeid mot å bevise at kommunistene var ansvarlige for brannen, gjennomførte nazistene etter hvert arrestasjoner av tusenvis av kommunister og sosialdemokrater.⁶⁰ Hitler ga også beskjed om at alle som støttet seg opp mot eller samarbeidet med kommunistene også ville bli arrestert.⁶¹ Trakassering og angrep mot de som ble oppfattet som venstreorienterte hadde

---

⁵³ Kershaw, 1999, s. 457

⁵⁴ Dimitrov, 1972, s. 19

⁵⁵ Kershaw, 2008, s. 301

⁵⁶ Kershaw, 1999, s. 457

⁵⁷ Fischer, 1950, s. 8

⁵⁸ Bullock, 1992 s. 310

⁵⁹ Evans, 2003, s. 331

⁶⁰ Dimitrov, 1972, s. 19

⁶¹ Bullock, 1992, s. 310

allerede eksistert i stor grad før riksdagsbrannen, men dette økte betraktelig etter at Riksdagsbygningen ble satt i flammer. Ettersom Hitler tidligere hadde utnevnt den nazistiske politikeren Hermann Göring til innenriksminister i Preussen, ga det Göring rettighetene til å styre og kontrollere politistyrken. Dette økte NSDAPs makt betraktelig og skulle vise seg å gagne dem i forsøket på å beskyldte kommunistene.

3.1 Konspirasjonsteorier

Det finnes mange teorier om hva som faktisk skjedde ved Riksdagsbygningen i Berlin 27.februar og 28.februar, som på flere måter la et grunnlag for hvordan nazipartiets konsolidering av makt ble gjennomført. Konspirasjonsteoriene rundt hvem som tente på Riksdagsbygningen, skulle vise seg å bli et verktøy for nazipartiets vei mot makten. Disse teoriene blir av mange sett på som bare konspirasjonsteorier, blant annet fordi det bare var en person som hadde tilstått for å ha tent på riksdagsbygningen. Men samtidig ble teoriene vanskelig å motbevise og viste seg på flere måter å bli nødvendig for Hitlers totalitære regime. Hitler, Goebbels og den tyske nazisten og politikeren Hermann Göring, startet allerede å anklage kommunistene som brannstiftere før noen så vidt hadde startet prosessen med å forhøre de som hadde blitt pågrepet for gjerningen.⁶² Forhørene ble ledet av kommisær Heisig, som var en av nazipartiets tillitsmann i Berlins politipresidium.⁶³ På denne måten kunne Hitler og hans hjelpere, holde kontroll over de ulike stadiene i forhørene som ble holdt. Den 24 år gamle og nederlandske kommunisten Marinus van der Lubbe var den første personen som ble mistenkt for å ha antent Riksdagsbygningen, siden han ble funnet og pågrepet ved åstedet på kvelden den 27. februar.⁶⁴ Van der Lubbe tilsto like etter at etterforskningen ble satt i gang og ble funnet skyldig for å ha satt fyr på riksdagsbrannen. De første politistyrkene til å avhøre Lubbe, følte seg sikker på at ingen andre enn han var involvert i brannen.⁶⁵ Under den påfølgende etterforskningen, dukket det opp flere beviser som bekreftet van der Lubbes historie om at han hadde opptrådt alene.⁶⁶

Rudolf Diels, sjef for Preussens politiske politi, formidlet til Hitler at han selv mente at brannen var et resultat av en galning, men Hitler insisterte på at det var et kommunistisk

---

⁶² Fischer, 1950, s. 15

⁶³ Fischer, 1950, s. 15

⁶⁴ Kershaw, 2008, s. 301

⁶⁵ Kershaw, 1999, s. 458

⁶⁶ Evans, 2003, s. 330

komplott.⁶⁷ Selv om saken så ut til å være avklart, la Hitler og Göring opp til videre etterforskning av brannen.⁶⁸ God tid før første del av forhøret av van der Lubbe hadde blitt satt i gang, hadde Hitler, Goebbels og Göring fått informert offentligheten om resultatene de ønsket å oppnå ut fra de undersøkelsene som skulle bli gjennomført.⁶⁹ Göring hevdet at van der Lubbe hadde blitt sett sammen med ledende kommunister som Ernst Torgler kort tid før han gikk inn i Riksdagen.⁷⁰ Disse teoriene svedde rundt samtidig som at den tyske kommunisten Ernst Thälmann, som også var leder for KPD, ble arrestert.⁷¹ Både Hitler og Göring, uttalte seg i et intervju om beviser som skulle være nyttige i sammenheng med riksdagsbrannen.⁷² De mente at det også forelå sterke beviser for at Torgler, som var den tidligere formannen i det kommunistiske riksdagsgruppen (KPD), hadde oppholdt seg i Riksdagsbygningen med de andre personene som hadde vært medansvarlig for brannen.⁷³ Göring hadde fått melding om dette fra en av nazipartiets kontorassistenter og var sikker i sin sak.⁷⁴ Disse såkalte bevisene ble aldri vist fram, men Göring videreførte likevel meldingen opp i det tyske systemet.

Georgji Dimitrov, var også en av hovedpersonene som ble mistenkt for å ha tent på Riksdagsbygningen. Dimitrov skrev selv i boken sin *Enhet mot facisme og krig*, at han ble konfrontert med falske vitner og politimyndighetenes forfalskede byplan, og var sikker på at nazistene ville fremstille han som skyldig i etterforskningen av riksdagsbrannen.⁷⁵ Dimitrov satt på hurtigtoget mellom München og Berlin natten mellom 27. og 28. februar, noe som var et bevis på at han var uskyld.⁷⁶ Dimitrov, med tre andre bulgarske kommunister, ble likevel videreført til politipresidiet, der hvor kommisjonen som hadde ansvar for etterforskningen av riksdagsbrannen holdt til.⁷⁷ Kort tid etter ble Dimitrov konfrontert med falske vitner, i tillegg til en forfalsket byplan laget av de tyske politimyndighetene, noe som antydte at nazistene ønsket å gjøre han skyldig for brannen.⁷⁸ Det var også ytterligere personer som viste misnøye rundt hendelsene rundt riksdagsbrannen etter valget 5. mars. For selv om det forelå teorier om

---

⁶⁷ Kershaw, 1999, s. 458

⁶⁸ Kershaw, 2008, s. 301

⁶⁹ Fischer, 1950, s. 16

⁷⁰ Evans, 2003, s. 332

⁷¹ Dimitrov, 1972, s. 19

⁷² Fischer, 1950, s. 21

⁷³ Fischer, 1950, s. 21

⁷⁴ Fischer, 1950, s. 16

⁷⁵ Dimitrov, 1972, s. 20

⁷⁶ Dimitrov, 1972, s. 19

⁷⁷ Dimitrov, 1972, s. 20

⁷⁸ Dimitrov, 1972, s. 20

kommunistenes gjerninger, var det også mange som ytret sine meninger om nazistenes egen skyld i brannen. I boken sin, skrev Dimitrov at det ville blitt umulig for nazistene å nå et flertall i Riksdagsvalget 5.mars, dersom ikke de anti-fascistiske kreftene ble knust og spesielt om ikke det ble skapt forutsetninger for å slå ned Tysklands Kommunistiske Parti.⁷⁹

Det foreligger flere teorier om at van der Lubbe hadde fått hjelp med å tenne på Riksdagsbygningen. Brannsaksskyndige har i ettertid av brannen hevdet at det er svært usannsynlig eller umulig at Lubbe kunne ha startet brannen alene, om man tar tid og verktøy i betraktning.⁸⁰ Ut i fra Benjamin Hett's forskning i boken hans, konkluderte han med at Lubbe ikke var eneste skyldige, uansett om det for han også ble vanskelig å identifisere andre gjerningsmenn.⁸¹ Hans teori er at Lubbes medskyldige gjerningsmenn rømte gjennom tunnelen til Görings bolig like ved bygningen, samtidig som at han mente at nazi-lederen og SA-mannen Herbert Albrecht skulle ha rømt ut av bygningen på mistenkelig vis, uten at politiet kunne bekrefte alibiet hans.⁸² Hett tar også for seg spørsmålet om hvorfor Lubbe ikke meldte inn de medskyldige om han faktisk fikk hjelp med å starte brannen.⁸³ I tillegg til disse tankene hadde også Goebbels etablert et operasjonsmønster i den perioden han ankom Berlin, et mønster som på flere måter samsvarer med hvordan riksdagsbrannen utspilte seg.⁸⁴

Visst man tar disse teoriene i betraktning, vil det si at nazistene selv var medskyldige i brannen. Årsaken for dette kunne vært for å få akkurat det utfallet som trengtes mot valgkampen. Riksdagen ble også sett på som selve symbolet på demokratiet i Tyskland, noe NSDAP ikke ville støtte seg til. Teorien om at nazipartiet selv var ansvarlig for brannen var sterk blant ikke-nazister i Tyskland etter brannen, mest sannsynlig fordi riksdagsbrannen ga nazistene så mange goder.

Ut i fra de teoriene som ble lagt fram av medlemmene i NSDAP, virker det som at det nasjonalsosialistiske regimet brukte teoriene for å tilegne seg kontroll over statens maktutøvende organer. NSDAP kontrollerte allerede noen av organene i Tyskland, siden Hermann Göring var innenriksminister over delstaten Preussen.⁸⁵ Men selv om partiet hadde

---

⁷⁹ Dimitrov, 1972, s. 19

⁸⁰ Hett, 2014, s. 318

⁸¹ Hett, 2014, s. 318

⁸² Hett, 2014, s. 319

⁸³ Hett, 2014, s. 321

⁸⁴ Hett, 2014, s. 319

⁸⁵ Kershaw, 2008, s. 298

en hvis kontroll, var det ikke nok til å få flertall i Riksdagsvalget. På bakgrunn av at kommunistene ble sett på som fiender av nazipartiet (spesielt i sammenheng med valgkampen) kan riksdagsbrannen tolkes som et fremgangsmiddel i veien mot totalitær makt for NSDAP. Etter å ha studert disse teoriene kan det virke som at nazistene satte i gang en form for «kommunistisk sammensvergelse». Ved å analysere hvordan flere av medlemmenes holdning og oppførsel etter brannen, virker det som at de hadde planer om å skyve KPD av banen mot Riksdagsvalget i mars. *De ulike teoriene som svevde rundt riksdagsbrannen, fastslår hvordan Hitler (i føringen av nazipartiet), ønsket å anklage kommunistene som brannstiftere.* Ut i fra blant annet teorien til Benjamin Hett, kan det også se ut som at nazistene selv var med på å forårsake brannen i Riksdagsbygningen.

3.2 Riksdagsbrannforordningen

Rettsstaten fikk også et kraftig slag den 28. februar med «Rikspresidentens forordning til beskyttelse av folk og stat», kjent som Riksdagsbrannforordningen.⁸⁶ Riksinnenriksminister Wilhelm Frick (som støttet seg opp mot Hitler), hadde laget et utkast til dekretet morgenen etter brannen.⁸⁷ Fricks utkast til dekretet la ikke den eksekutive makten i det tyske forsvarets hender (*Reichwehr*), men heller til den rike innenriksministeren.⁸⁸ Militæret ville ha begrenset Hitler's makt i Tyskland og på denne måten hadde dekretet en avgjørende rolle for Hitlers makt mot Riksdagsvalget.⁸⁹ Daværende rikspresident Hindenburg undertegnet forordningen dagen etter, som skulle verne folket og den tyske staten ved å avskaffe de borgerlig-demokratiske frihetene som tidligere hadde eksistert etter Weimar-forfatningen.⁹⁰

Hitler presenterte dekretet for regjeringen klokken 11 om morgenen, dagen etter brannen, og minnet sine konservative kolleger om at koalisjonen hadde hatt i hensikt å ødelegge kommunistene fra begynnelsen av.⁹¹ Forordningen kan tolkes å ha blitt godkjent som et resultat av brannen og konspirasjonene rundt den såkalte «kommunistiske sammensvergelsen». Med et kort avsnitt i forordningen, ble personlige rettigheter som talefrihet, forsamlingsfrihet og pressefrihet nedfelt i Weimar-grunnloven.⁹² De kommunistiske avisene skulle bli forbudt i fire uker, samtidig som at de sosialdemokratiske

---

⁸⁶ Kershaw, 2008, s. 301

⁸⁷ Kershaw, 2008, s. 301

⁸⁸ Kershaw, 1999, s. 459

⁸⁹ Kershaw, 1999, s. 459

⁹⁰ Kershaw, 2008, s. 301

⁹¹ Evans, 2003, s. 332

⁹² Kershaw, 2008, s. 301

avisene ble forbudt i to uker, på bakgrunn av at nazistene mente at van der Lubbe hadde tilstått en forbindelse med dem.⁹³ Dette fikk åpenbare konsekvenser for partiene, siden partiene tok i bruk avisene for å reklamere- og styrke sin posisjon mot riksdagsvalget 5. mars.

Riksdagsbrannforordningen satte Grunnlovens bestemmelser om borgerlige rettigheter ut av funksjon og skulle etter hvert vise seg å åpne opp dørene for Tyskland som diktatur. Kommunistene og de andre ikke-nazistene hadde før riksdagsbrannen og vedtaket om forordningen, allerede mistet flere av deres rettigheter med tanke på presseutgivelser og personlige friheter, men Riksdagsbrannforordningen gjorde det helt umulig for dem å opprettholde eller få tilbake deres friheter i det tyske samfunnet. Fullmakten som ble gitt gjennom forordningen, åpnet opp for å omgå de rettighetene som eksisterte i grunnloven, noe som også resulterte i at nazistene fikk muligheten til å arrestere representanter fra Kommunistpartiet.⁹⁴ Siden det gikk rykter om en kommunistisk konspirasjon, ble dette brukt som et påskudd for å iverksette de ulike tiltakene som forordningen tok for seg. Riksdagsbrannforordningen la også grunnlaget for å forklare eller gi ryggdekning for tidligere massearrestasjonene som nazistene hadde gjennomført mot kommunistene og sosialistene. Dette ga også partiet muligheter til å utvidet mengden arrestasjoner. Selv om forordningen ikke alene la grunnlaget for NSDAPs maktkonsolidering, var den med på å gi partiet muligheten til å svekke de andre partiene mot riksdagsvalget.

Forordningen som ble sendt ut ble tatt godt i mot og det virket som at det tyske folk hadde blitt overbevist av Hitler og NSDAP, noe som skulle vise seg å danne en plattform for det fremtidige diktaturet i Tyskland.⁹⁵ SS og SA, som var to paramilitære organisasjoner som stammet fra NSDAP, ble innsatt som hjelpepoliti i Tyskland, for å overvåke det ordinære politiet, fordi nazistene var redde for at de kom til å vise «republikansk slapphet».⁹⁶ Dette ga blant annet nazistene rettigheter til å delta i forfølgelsen av kommunister og sosialdemokrater, noe som resulterte i at de fikk større kontroll over det tyske samfunnet.

Man kan se at den såkalte *Reichstagsbrandverordnung* innledet en form for unntakstilstand og var en avgjørende støtte for konsolidering av både Hitlers personlige makt, men også

---

⁹³ Fischer, 1950, s. 21

⁹⁴ Evans, 2003, s. 331

⁹⁵ Kershaw, 2008, s. 302

⁹⁶ Fischer, 1950, s. 18

nazipartiets makt.⁹⁷ Riksdagsbrannforordningen var med på å bane vei for etableringen av nazistenes totalitære system og hadde en betydelig nøkkelrolle i å etableringen av ettpartidiktaturet som ble vedtatt i Tyskland senere. Forordningen som kom ut av riksdagsbrannen, ga Hitler og resten av NSDAP hjelp til å komme seg framover i den tyske politikken. I tillegg hjalp forordningen med å sikre nazistenes kontroll i alle de tyske statene i kjølvannet av riksdagsvalget.⁹⁸ Historiker Ian Kershaw mente selv at dekretet utgjorde det såkalte *tredje rikets* charter.⁹⁹

Videre fjernet NSDAP institusjonene som hadde eksistert i Weimar-republikken. De omformet også de andre institusjonene som kunne bli brukt til deres formål, noe som skapte et nytt system i Tyskland. Omformingen av institusjonene ble kalt «Gleichschaltung», som da er en sentral benevnelse på NSDAPs politiske og diktatoriske dagsorden. Denne prosessen skulle omgjøre de tidligere demokratiske retningslinjene i Weimarrepublikken til en ettpartistat. Resultatet av dette ble Weimar-republikkens og delstatsregjeringenes endelikt. Omformingen av institusjonene betydde blant annet at tjenestemennene og andre mennesker som hadde vist motstand mot nazistene ble fjernet. Nazistene tok også over de fagforeningene som eksisterte i Tyskland på denne tiden, noe som igjen førte til at kommunistene og sosialdemokratenes betydning i det tyske samfunnet ble ytterligere redusert.

3.3 Riksdagsvalget 5. Mars

Mot riksdagsvalget 5. mars stilnet nazistene hovedmotstanderne og satte opp radiohøytalere på torget og i hovedgatene i Berlin hver kveld fra 1-4 mars.¹⁰⁰ Her ble Hitlers taler spilt, men det fantes likevel ikke opposisjonspropaganda noen steder.¹⁰¹ Fram mot riksdagsvalget som skulle finne sted den 5. mars 1933, hadde nasjonalsosialistene satt seg som mål å få absolutt flertall.¹⁰² Men de visste nok selv at det ikke var mulig uten at kommunistene og sosialdemokratene ble satt ut av spill og dersom det ikke ble skapt utenomparlamentariske forutsetninger for å knuse Tysklands kommunistiske parti.¹⁰³ Ved hjelp av konspirasjonsteoriene og riksdagsbrannforordningen, feide NSDAP både kommunistene, men også sosialdemokratene av banen. Dette resulterte i at partiet selv kunne bestemme hvordan

---

⁹⁷ Dimitrov, 1972, s. 21

⁹⁸ Kershaw, 1999, s. 459

⁹⁹ Kershaw, 1999, s. 459

¹⁰⁰ Evans, 2003, s. 339

¹⁰¹ Evans, 2003, s. 339

¹⁰² Dimitrov, 1972, s. 19

¹⁰³ Dimitrov, 1972, s. 19

de skulle bane veien mot valget. Nazikampanjen for valget 5. mars 1933 fungerte over all forventning og oppnådde metningsdekning over hele Tyskland.¹⁰⁴

De nye innføringene ga selvfølgelig store konsekvenser for kommunistene og sosialdemokratene, men også andre ikke-nazister. Så tidlig som da Hitler ble satt inn som rikskansler innførte han flere forbud som primært skulle gå ut over kommunistene og sosialdemokratene, og hemmet dem i valgkampen frem mot riksdagsvalget 5. mars 1933. Nazistene terroriserte kommunistene og sine andre motstandere ut februar og inn i mars.¹⁰⁵ Kommunistene sto nå ovenfor en trussel om å bli undertrykt i Tyskland og man så for seg at partiets oppløsning som legal organisasjon var nær slutten.¹⁰⁶ Igjen kan riksdagsbrannen sees på som et sterkt hjelpemiddel for å bygge opp *Det tredje riket*. Som Ian Kershaw selv skrev i sin bok *Hitler*, hadde nazipartiet utvilsomt fått et stort oppsving etter riksdagsbrannen.¹⁰⁷

Hitler sørget for at de nesten 5 millionene av stemmene i valget som gikk til KPD, gikk til tomme seter, fordi de resterende representantene som faktisk hadde blitt valgt, enten hadde flyktet eller hadde blitt arrestert av Gestapo.¹⁰⁸ Ved å la kommunistpartiet stille med kandidater til valget 5. mars, håpet også Hitler og de andre ministerne hans på å svekke sosialdemokratene mot valget.¹⁰⁹ Bakgrunnen for å la kommunistpartiet stille til valg, var for å unngå at kommunistene heller stemte på sosialdemokratene. Dette ville da gitt sosialdemokratene en sjanse mot nazipartiet, noe de også forutså. Og ved at nazipartiet hadde drevet kommunistene fra gatene på bare noen få dager og i tillegg svekket sosialdemokratene i betydelig grad, hadde de klart å stoppe de to partiene som hadde størst mulighet for å faktisk slå dem i et riksdagsvalg. Fra Riksdagsvalget i november 1932 til mars 1933 hadde KPDs valgresultater gått ned fra 16,9 til 12,3.¹¹⁰ Fra de tidligere valgresultatene hadde partiet tilegnet seg økende prosent med stemmer.¹¹¹ Dette vitner til at hendelsene rundt riksdagsbrannen og NSDAPs higer etter å dømme kommunistene for brannen ga utslag på riksdagsvalget.

---

¹⁰⁴ Evans, 2003, s. 339

¹⁰⁵ Dimitrov, 1972, s. 19

¹⁰⁶ Dimitrov, 1972, s. 50

¹⁰⁷ Kershaw, 2008, s. 302

¹⁰⁸ Bullock, 1992, s. 310

¹⁰⁹ Evans, 2003, s. 335

¹¹⁰ Freeman, 2000, s. 41

¹¹¹ Freeman, 2000, s. 41

Selv med svekkelsen av de konservative og sosialdemokratene, ble ikke riksdagsvalget som ble holdt 5. mars 1933 som forventet for NSDAP. Men etter at Hitler ble tildelt generalfullmakt, innførte han lover og vedtak som sikret han diktatoriske fullmakter i Tyskland. På bakgrunn av hans stilling i samfunnet eliminerte han på et vis Riksdagens rolle i tysk politikk. En av de fullmaktslovene som Hitler fikk innført i Tyskland, ga NSDAP og Hitler enerådige makt, som også var årsaken til at de andre eksisterende partiene ble forbudt. Som Ernst Fischer selv skrev i sin bok *Det brenner: Dimitrov og riksdagsbrannen*: «Riksdagsbrannen var en triumf-fakkell for den tyske kontra-revolusjonen og en dødsfakkell for den tyske republikk». ¹¹² Dette utsagnet gir et godt sammendrag over hva riksdagsbrannen utgjorde for både Hitlers personlige makt, og for NSDAPs makt i Tyskland.

---

¹¹² Fischer, 1950, s. 22

Kap. 4.0 Drøfting og konklusjon

For å drøfte i henhold til problemstillingen, vil denne delen fokusere på hvordan NSDAP utnyttet riksdagsbrannen for å tilegne seg makt. Her vil innholdet i forrige kapittel bli satt i fokus, for å finne ut hvilken betydning brannen hadde for NSDAPs maktovertakelse. Det er helt klart at de faktorene som ble studert innledningsvis i oppgaven og som hadde utviklet seg i Tyskland fram mot 1933, spilte en viktig rolle i nazipartiets prosess mot maktovertakelsen i 1933. Men studiet av selve riksdagsbrannen og hendelsene som kom ut av brannen, gir også tydelige svar på at riksdagsbrannen hadde en avgjørende del i denne prosessen.

4.1 Drøfting

Hitler og nazipartiet la grunnlaget for å skape et diktatur i Tyskland, gjennom deres arbeid med å nazifisere Tysklands samfunn og politikk. Dette kan også bli sett på som et resultat av riksdagsbrannen, på bakgrunn av at brannen åpnet opp for å lettere skvise ut alle som ikke var nazister. Men hvilken betydning hadde egentlig Riksdagsbrannen for nazipartiets maktovertakelse i 1933? Etter forskningen som vi nå har gjennomgått, ser man tydelig at nazistene brukte brannen på den tyske Riksdagen som virkemiddel for å kunne knuse all opposisjon og partiet utnyttet umiddelbart begivenheten for å konsolidere makten sin. Riksdagsbrannen ga også Hitler som rikskansler og nazipartiet en mulighet til å slå ned på all opposisjon fra venstresiden og i tillegg styrke sin posisjon innen den tyske politikken.

Konspirasjonsteoriene og riksdagsbrannforordningen som ble et resultat av brannen, hjalp også med å stagnere de kommunistiske og sosialdemokratiske partiene. Dette ble som tidligere nevnt gjort ved å begrense mulighetene de hadde for å styrke partiene sine, noe som igjen resulterte i at NSDAP automatisk fikk mer støtte fra det tyske folket. Etter forskning på temaet kan man se at NSDAP gjorde dette ved å blant annet jobbe for å legge skylden for brannen på kommunistene. Dette kan også kobles opp mot Hitler og nazipartiets opparbeide hat mot kommunismen fra tidligere år. På bakgrunn av dette ble KPD som politisk makt og trussel, ødelagt i tiden etter riksdagsbrannen. SPD og KPD hadde i utgangspunktet gode muligheter for å vinne valget, siden de var sterke partier i Tyskland. Riksdagsbrannen ble derfor en viktig faktor for at NSDAP kunne skyve dem helt av banen. Nazistene brukte også kommunistenes skyld i brannen som et hjelpemiddel for å forby partiet. Kommunistpartiet ble

så og si ble forbudt fra 28. februar 1933 og fullstendig forbudt fra 6. mars, dagen etter Riksdagsvalget.¹¹³

Riksdagsbrannen var med på å skape et grunnlag for utvikling av nazipartiets makt mot maktovertakelsen. Brannens gjorde det altså lettere om ikke mulig for NSDAP å svekke de andre partibevegelsen før valget 5. mars 1933. På bakgrunn av dette innførte partiet en form for unntakstilstand, noe som til slutt resulterte i at grunnloven kunne sees bort i fra for å fjerne trusselen som kommunistene utgjorde i Tyskland. NSDAP fikk derfor mulighet til å kvitte seg med de politiske fiendene de hadde, uten å ha behov for å bryte noen lover. Ved at nazistene jobbet for å beskyldte kommunistene for riksdagsbrannen, angrep de også det siste som var igjen av det demokratiske systemet i Tyskland. De pluralistiske strukturene i det tyske samfunnet ble i stor grad svekket etter riksdagsbrannen, noe som også er en av årsakene til at demokratiet kollapset.

Som vi tidligere har diskutert i oppgaven, ble det som følge av riksdagsbrannen gjennomført flere tiltak og aksjoner av NSDAP, og disse gjerningene skulle vise seg å ha stor betydning for valget som tok plass 5. mars 1933. Hendelsesforløpet som inntraff rundt riksdagsbrannen, kan på flere måter bli brukt instrumentalt for å kunne forklare, men også begrunne nazipartiets fullstendige maktovertakelse. Gjennom riksdagsbrannen åpnet det seg opp mange muligheter for at både Hitlers, men også nazipartiets makt kunne konsolideres betraktelig. Makten Hitler tok til seg etter riksdagsbrannen, ble essensiell for nazipartiets seier i riksdagsvalget. Man kan si at brannen hadde en avgjørende rolle for nazipartiets maktovertakelse. Brannen gjorde det mulig for nazistene å skyve eksisterende utfordrere av banen, for å derfor få overtaket. Disse faktorene beviser at riksdagsbrannen på flere måter la grunnlaget for NSDAPs videre oppslutning i Tyskland.

Men er det slik at Riksdagsbrannen var hendelsen som utløste nazistenes maktovertakelse eller kan det også tenkes at Hitler og nazipartiets historie spilte en større rolle for makten de fikk? Det er vanskelig å skulle svare på dette spørsmålet, siden det er mange ulike årsaker og hendelser som har formet nazipartiets vei mot makten. På den ene siden vil man ikke kunne si at riksdagsbrannen var den utløsende faktoren, fordi det var ikke brannen alene som utløste nazipartiets maktkonsolidering, men på den andre siden ble riksdagsbrannen avgjørende for

---

¹¹³ Evans, 2003, s. 336

partiet mot deres mål om å få flertall i riksdagsvalget. NSDAP avskaffet det parlamentariske styresettet i Tyskland og innførte ettpartistaten, noe som hadde stått på partiets dagsorden fra starten. Dette ble enklere satt i praksis ved hjelp av riksdagsbrannen. Brannstiftelsen var med på å konsolidere både nazipartiets makt, men også Hitlers personlige makt ytterligere, som åpnet opp mulighetene for å rekonstituere de despotiske linjene i det tyske samfunnet. Om man tolker konsekvensene av brannen på dette viset, kan man si at Riksdagsbrannen spilte en utløsende rolle for nazipartiets maktovertakelse.

4.2 Forskningsspørsmål

Det første forskningsspørsmålet i oppgaven går inn på hvilken betydning konspirasjonsteoriene rundt brannen hadde for nazipartiets maktkonsolidering. Det er åpenbart at konspirasjonsteoriene som svevde rundt om hvem som faktisk tente på Riksdagsbygningen, ble brukt som et verktøy av nazipartiet for å tilegne seg makt. Det totalitære regimet brukte teoriene for å tilegne seg kontroll over samfunnet. Hendelseskonspirasjonsteoriene som ble satt i gang, ble brukt instrumentelt for å begrunne nazipartiets fullstendige maktovertakelse og maktkonsolidering i Tyskland. Teoriene la på flere måter et grunnlag for regimets makt, men man ser også at de ble brukt for å rettferdiggjøre de tiltakene som ble tredd i kraft av nazipartiet, for å så gi Hitler diktatorisk makt. Gjennom at NSDAP offentligjorde deres teorier om påsettelsen, definerte de også selv hvem de mente fiendene var, altså kommunistene. Dette virkemiddelet ble nok brukt for å både få med resten av nazistene, men også for å skape frykt hos resten av de tyske borgerne. Konspirasjonsteoriene ble også brukt jevnt over av nazistene, for å fjerne de grunnleggende borgerrettighetene i Tyskland, noe som til slutt viste seg å fjerne weimar-republikken. Teoriene ble også et verktøy for å fjerne kommunistenes sjanse i Riksdagsvalget 5. mars, siden kommunistene tidlig ble stemplet som skyldig av Hitler og resten av NSDAP.

Det andre forskningsspørsmålet er knyttet til et av de viktigste delene av nazipartiets vei mot makten, nemlig riksdagsbrannforordningen. I prosessen mot maktkonsolidering ble riksdagsbrannforordningen svært sentral, fordi den la grunnlaget for å etablere nye lover og regler som virket negativt på både kommunistene og de som støttet seg opp mot partiet. Forordningen la grunnlaget for å etablere nye lover og regler som ville virke negativt på KPD og de som støttet seg opp mot dem. Ved å vedta dekretet, fikk nazistene spillerom for å fronte politikken sin i det tyske samfunnet, noe som absolutt ble viktig fram mot riksdagsvalget. På denne måten eliminerte nazipartiet bort deres potensielle motstandere mot det viktige valget

som skulle komme i mars. Riksdagsbrannforordningen kan på mange måter bli tolket som den lovbestemmelsen som åpnet opp for nazipartiets etablering av total makt i Tyskland.

Det tredje forskningsspørsmålet går inn på hvorvidt riksdagsbrannen var den utløsende årsaken for nazipartiets maktovertakelse. Det er ingen tvil om at riksdagsbrannen hadde en essensiell rolle for nazipartiets maktkonsolidering i Tyskland, og at brannen på flere måter styrket partiet mot riksdagsvalget. Det kan som tidligere nevnt i oppgaven, diskuteres om riksdagsbrannen var den utløsende rollen for NSDAPs maktovertakelse. Brannen ga helt klart utslag for valget 5. mars samme år, men om ikke utløsende- hadde riksdagsbrannen en betydelig rolle i prosessen mot valget, siden brannen var en hendelse som hadde stor innvirkning på hvor kjapt nazipartiet greide å ta over makten av den tyske politikken.

4.3 Konklusjon

Denne oppgaven hadde som formål å utforske hvilken betydning riksdagsbrannen hadde for NSDAPs maktovertakelse, for å fronte brannens politiske implikasjoner. For å ha mulighet til å svare på oppgavens problemstillingen var det nødvendig å finne svar på forskningsspørsmålene som ble stilt innledningsvis i oppgaven. Disse spørsmålene ledet veien fram mot en konklusjon av oppgaven og fant ut at resultatet av riksdagsbrannen hadde en sentral betydning for nazipartiets makt. Ved å sette riksdagsbrannen i sammenheng med nazipartiets maktovertakelse, kan man lett se at partiet utnyttet situasjonen politisk og brukte brannen som virkemiddel for å tilegne seg oppslutning mot riksdagsvalget. Selve brannen og hendelsene som utspilte seg på bakgrunn av brannen ble det påskuddet som trengtes for at NSDAP fikk sjansen til å konsolidere den allerede opparbeidede makten de hadde tilegnet seg i det tyske samfunnet. Det ble avgjørende for Hitlers- og NSDAPs makt å handle ut fra riksdagsbrannen, for å få de stemmene de behøvde til riksdagsvalget. Riksdagsbrannen var med på å åpne opp for NSDAPs vei mot totalitær makt i Tyskland.

Riksdagsbrannforordningen ble sentral i denne prosessen, der hvor motstanderne rett og slett ble eliminert bort fra valget ved at rettighetene deres ble dratt inn. Nazistene brukte også konspirasjonsteoriene som verktøy for å fremme kommunistenes ansvar og gjøre dem ansvarlig for brannen. På denne måten fikk nazipartiet mulighet til å styre unna motstandere mot valget, noe som åpenbart ga utslag på valgdagen. Riksdagsbrannforordningen var også med på å styrke både Hitler og NSDAP, ved at den dekket for NSDAPs handlinger.

Brannen åpnet opp for at NSDAP svekket kommunistpartiet og sosialdemokratene og den la på flere måter grunnlaget for partiets kommende maktkonsolidering. Disse faktorene var et resultat av riksdagsbrannen i Berlin, noe som indikerer hvor stor effekt og innvirkning brannen faktisk hadde for partiets maktovertakelse. Man kan klart si at riksdagsbrannen var med på å styrke makten nazipartiet fikk i Tyskland og kan i ettertid bli sett på som en avgjørende hendelse for maktovertakelsen i 1933. Hitler og resten av NSDAP brukte brannen effektivt for det den var verdt og som vi nå har studert skulle brannen vise seg å få en betydelig, om ikke utløsende rolle for partiets maktovertakelse.

Litteraturliste

Bullock, A. (1992). Hitler and Stalin: Parallel Lives. Alfred. A. Knopf.

Dimitrov, D. (1972). Dimitrov: Enhet mot facisme og krig. Forlaget Ny Dag.

Engel, D. (2021). The Holocaust: The Third Reich and the Jews. 3.utg. Routledge.

Evans, R. J. (2003). The Coming of the Third Reich. Penguin Books.

Fischer, E. (1950). Det brenner: Dimitrov og riksdagsbrannen. (A. B. Njå, Overs.). Falken Forlag.

Freeman, C. (2000). Nazismens framvekst. (T. Thorsteinsen, Overs.). Libretto Forlag.

Geary, D. (1993). Hitler and Nazism. Routledge.

Hett, B. C. (2014). Burning the Reichstag. An Investigation into the Third Reich's Enduring Mystery. Oxford University Press.

Kershaw, I. (2008). Hitler. (C. Carlsen, Overs.). Forlaget Historie & Kultur AS.

Kershaw, I. (1999). Hitler, 1889-1936 : Hubris. Norton.

Kershaw, I. (1993). The Nazi Dictatorship: Problems and Perspectives of Interpretations. 3. Utg. E. Arnold.

